

ИКОНОМИЧЕСКАТА КОНСТИТУЦИЯ: ОТ ИДЕЯ КЪМ ДОКТРИНА

Ивайло Беев*

Увод

Икономическите отношения са обществени отношения, които са обособени от политическите и юридическите, въз основа на структурно-функционален критерий. Това означава, че икономическите отношения – както останалите обществени отношения, подлежат на правно регулиране. Очевидно е, че качеството на регулиране пряко влияе върху начина на протичане на икономическите отношения. Най-ясно тази причинност е изразена от Ойкен, който в „Основи на националната икономия“ отбелязва, че „...адекватен стопански порядък се поражда от адекватна стопанска конституция“ (Ойкен, 2001). Но за ордолибералите „стопанската конституция“, макар и основополагащо като понятие, има само инструментално значение. То им е необходимо дотолкова, доколкото се налага да се ползват от него за изграждането на теорията на реда. Историческата ретроспекция показва, че за най-ярките представители от всички основни икономически школи, е интуитивно ясно значението и необходимостта от правен порядък, съответстващ на равнището на развитие на материалните производствени отношения. В този смисъл е изненадващо, че едва в последните години – с трудовете на Posner, Pearson и Tabellini, Acemoglu, Nörr, Posser и др., се констатира липсата на адекватна икономическа доктрина по този въпрос.

Настоящата статия представя изследване, чрез което става възможно да се защити съдържанието на понятието за „икономическа конституция“. В добавка към това са изведени и някои ключови инфраструктурни елементи, необходими за изграждане на цялостна теория за икономическата конституция.

От идеята...

Понятието "икономическа конституция" е плод на немската юридическа мисъл от началото на XX в. и намира отражение при създаването на "Вай-

* Ивайло Беев, доктор по икономика, доцент в катедра „Икономикс“, УНСС, email: ibeev@unwe.bg

марската конституция" от 1919 г. (Nögg, 1994); (Cruz, 2002). В икономическата доктрина терминът "икономическа (или още: стопанска) конституция" [1] се налага с работите на Walter Eucken, Franz Böhm и Hans Großmann-Doerth, респ. се свързва с възникналата през 30-те години на XX в. в Германия "Фрайбургска школа", определяна и като "Ордолиберална школа" – по името на разработваната от тях стопанска концепция (Vanberg, 2011).

"Икономическата конституция", макар и да е централно понятие в теорията на ордолибералистите, има предимно инструментално значение за изграждането на теорията за реда (порядъка). В този смисъл, както е отбелязано и по-горе, стопанските порядки възникват чрез създаване на "стопански конституции", като под "стопански конституции" трябва да се разбира "...цялостното решение за порядъка на стопанския живот на дадена публично-правна общност" (Ойкен, 1991). Даденото определение е в съответствие с програмния документ на Ордолибералната школа "The Ordo Manifesto of 1936", където "икономическата конституция" е определена като "...цялостно политическо решение за това как стопанският живот трябва да се структурира" (Peacock, 1989).

Сравнителният анализ на дадените определения разкрива висока степен на сходство, но второто има по-висока информативност: от него става ясно, че икономическата конституция е цялостно "политическо" решение. Като разрешение – политическо по характера си, е ясно, че икономическата конституция може да се реализира чрез различни правни форми, формализиращи политическите разрешения. Съгласно този извод, икономическата конституция може да се разбира, както като интегрална част на самата конституция – същинско определена; така и като съвкупност от нормативни правила, касаещи (регулиращи) икономическите отношения – производно определена.

Горното означава, че реализацията на концепцията за "икономическата конституция" принципно, може да се разглежда в две измерения (Cruz, 2002):

- вертикално (субординационно, т.е. като йерархична система на съгласуваност), когато „икономическата конституция“ е зададена със самата конституция; и
- хоризонтално (координационно, т.е. като система на съгласуваност на едно и също йерархично равнище), когато „икономическата конституция“ трябва да се „извлече“ от цялостното законодателство.

Ордолибералистите от първата половина на XX в. нямат категорична позиция по този въпрос. За тях е по-съществено наличието на „икономическа конституция“, отколкото формата, в който тя се проявява (реализира). В годините след втората световна война се наблюдава кратък застой в развитие-

то на ордолибералната теория, като интересът и интензивността на изследванията се възобновяват към края на 60-те години на миналия век.

Но този своеобразен „вакуум“ се запълва от развитието на една по-стара постановка по въпроса за икономическата същност на конституцията, залегнала като основна отправна точка в англо-американската традиция. Началото на изследванията на конституцията в нейната икономическа същност – като направление в доктрината, се счита, че бележи своето начало с труда на Beard [2], представено в неговата книга „An Economic Interpretation of the U.S. Constitution“. Но видно от това, което и самият Beard – в предговора към книгата си посочва (Beard, 1921) е, че „...в работата си се основава на изследванията на професор Turner, д-р Libby и господата Amber и Schaper“ (Beard, 1921), а по-сетне говори за наличието на поне „...три школи“ в този вид изследвания на конституцията – първата от които е с представител Bancroft, втората определя като „Teutonic“ и „трета“ школа, която свързва с имената, посочени в предговора на книгата му (виж: по-горе в текста). За по-прецизните изследователи на историята на науката, това е явен белег за възможно отместване на „границата“ още по-рано, т.е. преди цитирания труд на Beard [3]. Това е съществен за историографите въпрос, но за професионалните икономисти по-същественото е, че с това изследване се поставя традиция конституцията да се възприема като политически документ, който има икономическа интерпретация.

Горното е в очевидно противоречие с гледната точка на ордолибералистите, според които „икономическата конституция“ е определена като „...цялостно политическо решение за това как стопанския живот трябва да се структурира“ (Peacock, 1989). Въпреки констатираното съществено различие – в доктринален план се наблюдава методологично сходство. Така при ордолибералите икономическата конституция, макар и основополагащо като понятие, има само инструментално значение за изграждането на теорията на реда. Казано иначе – ордолибералистите не изграждат теория за икономическата конституция, а теория за стопанския порядък.

Подобно е и положението при англо-саксонската школа – въпреки декларираното намерение да се изгради икономическа теория за политическата конституция, каквото е първоначалното подзаглавие на труда „The Calculus of Consent“ на Buchanan и Tullock – „An Economic Theory of Political Constitution“ (Buchanan, Tullock, 1962); те стигат до теория на общественния избор.

Въз основа на представеното може да се обобщи, че ордолибералите ввеждат идеята за икономическа конституция, но не я развиват в икономическа теория за конституцията. Другата, от представените школи, има претенция да изгради такава теория, но липсата на инструментално понятие за икономическа конституция (а и не само това) водят да преформулиране на претенцията, която резултира в теория за общественния избор. Но предста-

вителите на тази школа правят друг пробив – като въвеждат в теорията различни разновидности (както ще покажем) на икономическата конституция. В този смисъл те са тези, които въвеждат понятията за фискална конституция, пазарна конституция и парична конституция.

В интерес на обективността – последното понятие е въведено от ордолибералистите с труда на Ойкен (Ойкен, 1939), които определят „валутите“ като паричните конституции на страните. Докато англо-американската школа придава коренно различно съдържание на понятието – като съвкупността от правила, касаещи парите и паричното обръщение. По същия начин са определени фискалната и пазарната конституции – като съвкупност от правила (не винаги и не задължително писмени и/или с юридическа сила), касаещи съответната сфера на проявление на икономическите отношения (McKenzie, 1984).

Към доктрината

Въз основа на представеното, може да се направи обобщението, че изследователите разполагат с едно инструментално понятие (въведено от ордолибералистите) за икономическа конституция, без да имат яснота относно нейната абстрактна определеност и без теория за същата. И колкото и странно да изглежда, при такава методологическа постановка на проблема, изследователите разполагат и с разновидности на икономическата конституция – фискална, пазарна и парична (без абстрактно формулирано определение (дефиниция) за обобщаващото понятие). В свои изследвания авторът е анализирал подробно методологическите причини за това състояние, като най-съществена от тях е определена различната изследователска концепция – при ордолибералистите, това е икономическият детерминизъм; а при англо-американската школа, това е методологическият индивидуализъм (Беев, 2017).

Така представеното състоянието по проблема улеснява насоката на търсенията – трябва да се изведе/даде определение за икономическата конституция, което да е общо и абстрактно (като паралелно с това се решат още няколко съществени въпроса – относно обхвата, равнище на кодификация и т.н.). Това е първата стъпка към доктрина за икономическата конституция. Следващата е да се очертаят релациите със съществуващите разновидности, съобразно общо и абстрактно формулираното определение за икономическа конституция.

Конституцията възпроизвежда фундаменталния ценностен кодекс на обществото – „consensus minimalis“, който се проявява в две контекстуалности (Беев, 2017):

- в широк смисъл, установява режима на собствеността, характера на политическата система, основните правила, въз основа на които се регламентират отношенията по разпределение и преразпределение на богатата; и
- в тесен смисъл, се разглежда като механизъм за съгласуване на воли, и в този смисъл и като основен системообразуващ фактор, като обща „интегративна технология“ на публичния избор.

Конституцията установява и регулира основните положения и принципи на стопанската система, на нейната организация, функциониране и отношения. Стопанската система е в отношение на взаимообусловеност с политическата организация на обществото и е основа на държавата и публичната власт. Според класическото политикономическо схващане, тя е съвкупност от обществени отношения (и в частност – икономически), възникващи по повод на собствеността. Последната определя характера и принципите на производството, разпределението и размяната, а в определен смисъл – и на потреблението (т.е. на стопанските отношения, представени в текущия анализ посредством четирите фази на възпроизводствения процес, така както последният е определен в класическата политическа икономия).

Следователно – първостепенната задача, решавана с конституционната уредба, е задаването на системните характеристики на стопанството, посредством правното регулиране на основния въпрос – този за собствеността (това е консенсусната и видима страна на проблема) и произтичащото от това разрешение – въпросът за „пазар“-а (тази връзка е недооценявана в анализите, като „пазарът“ най-често е разглеждан самостоятелно и извън контекста на решението за собствеността). Това определя съдържанието на първото равнище на конституционно изграждане, определено тук (както вече е посочено по-горе в текста) като „системно“. Неговото съдържание се заключава в конституционни решения, задаващи по генерален начин типа на икономическата система.

Следващата стъпка е фазите на възпроизводствения процес да получат своята конституционна регламентация именно с оглед наложеното решение по първия. В настоящото изследване това равнище е определено като „базово“. Неговото съдържание се заключава в конституционно разрешаване на възпроизводствения процес в четирите му фази в съответствие с постановения тип на икономическата система, произтичащ от разрешението за собствеността, което на свой ред дава определеност на пазара.

Завършващият (трети) етап от (икономическото) конституционно развитие е наложително да систематизира и обхване основните макроикономически функции на държавата, като им даде адекватна конституционна уредба. Това равнище е определено като „функционално“. Неговото съдържание се заключава в създаването на механизми (функции), които правят възможно

държавата с действията си да поддържа постановения стопански ред, създаващ материалните основи на държавната организация и предопределящ генералните ѝ характеристики: демократична, правова и социална държава.

Резонно се поставя въпросът: защо визираните три задачи трябва да се решат именно на конституционно равнище, а не на равнище закони и/или други нормативни актове, т.е. нормативни актове с по-ниска йерархия (както всъщност, в една или друга степен, е решен този проблем)? Логическото доразвитие на този въпрос води до следващия, а именно: защо „икономическата конституция“ в тесен смисъл трябва да се извлича от конституционните разпоредби, а не като съвкупност от правно-нормативни разрешения в областта на икономиката (т.е. както често се определя – в широк смисъл съдържанието на т.нар. „икономическа конституция“, а именно като правната уредба както на конституционно, така и на равнище закони, наредби и т.н., обединена по предметна област – в случая на икономическите отношения)? Път към отговора се дава от правната доктрина и в частност от самата конституция (т.е. позитивното право): съгласно чл. 5, ал. 1 вр. чл. 4, ал. 1 от КРБ – конституцията е върховен закон и другите закони не могат да ѝ противоречат, а РБ – като правова държава се управлява според конституцията и законите на страната. С други думи, необходимо е вграждането на „икономическата конституция“ в самата конституция. Това, като минимум, дава поне две фундаментални предимства:

- първо, предпоставя невъзможността (или поне: неправомерността) с нормативни актове от по-нисък йерархичен ред да се създават разрешения в икономиката, които ѝ противоречат. Казано иначе, такова решение обезпечава във висока степен консистентността на законодателството от по-нисък ред, посредством което се операционализира едно или друго конституционно разрешение.
- второ, предпоставя се невъзможността (или поне: неправомерността) самите актове от по-нисък порядък да си противоречат, т.е. да възникват т.нар. „колизии“ в правото. Казано иначе, такова решение обезпечава устойчивост на нормативната база, въз основа на която се осъществява стопанската активност, както и обезпечава устойчивост във всички други държавни функции.

Именно затова решаването на въпроса за „икономическата“ конституция чрез вграждането ѝ в самата конституция е от първостепенна важност. Това ще осигури системност и устойчивост на базовите условия за всяка икономическа реформа, което означава, че степента на успеха ѝ ще зависи предимно от собствената ѝ консистентност и издържаност, но не и от системни детерминиращи фактори извън икономическата ѝ логика. Но конституцията освен източник на права, вмениява и задължения. В този смисъл посредством „икономическата конституция“ ще се създадат условия за ограничено, пред-

видимо и целенасочено проектирано и изградено управление на икономическите процеси.

От посочените три етапа на конституционно развитие е ясно, че става въпрос за много специфичен конституционен аспект – изграждане на структура в самата конституция, която по съществото си представлява матрица за развитие на стопанството в условията на определен тип държавно устройство, респ. тип икономика и свързан с него политически режим. Тази структура стипулативно се дефинира като „икономическа конституция“.

Понятието за „икономическа конституция“, се дефинира по два критерия. Като се държи сметка за това, че „икономическата конституция“ като вградена в самата конституция, не е определение за нея в тесен смисъл, а е изискване към нея – „икономическата конституция“ трябва да се определи структурно и съдържателно.

Така „икономическата конституция“ е структура, организирана на три йерархични нива, уреждаща обществените отношения на конституционно равнище. Всеки компонент от структурата ѝ е подчинен на идеята за постигането и утвърждаването на конституционно определените цели на държавната организация.

В съдържателно отношение „икономическата конституция“ е завършена система, организирана на три равнища, от конституционно уредени обществени отношения, които задават същностните характеристики (типа):

- на икономическата система („системно“ равнище);
- на възпроизводствения процес („базово“ равнище); и
- на вменените за изпълнение от държавата функции („функционално“ равнище), обезпечаващи реализирането им (т.е. на конституционно зададените характеристики на държавната организация).

Същевременно икономическата конституция (и на трите йерархични равнища), трябва да се изгради и по хоризонтален критерий, който представлява сферата на проявление на икономическите отношения, и по същество – въвежда необходимост от диференциране на парична, фискална, и пазарна конституции! Посоченото е малка, но съществена стъпка в развитието на авторовите възгледи за икономическата конституция, като се очертава ясно релевирането ѝ с проявите ѝ разновидности.

Заклучение

Въз основата на историческия анализ, са изведени различните разбирания за съдържанието на понятието за икономическа конституция, като са разглеждани две основни направления в теорията, които са определени като „англо-американска школа“ и ордо-либерална школа (в това направление на теорията). Въз основа на тези изследвания е въведена

обща и абстрактно формулирана дефиниция на понятието за „икономическа конституция“ – както отсъства в коя да е от визираните школи (и се явява основен техен недостатък). Така изведената дефиниция е първата стъпка към изграждането на цялостна теория. Следващата е очертаването на релациите със съществуващите разновидности, съобразно общо и абстрактно формулираното определение за икономическа конституция.

Изграждането на теория за икономическата конституция изисква, освен въвеждане на основните понятия, с които операционализира тази теория, те да са обвързани в система, която да позволява извеждането на определени твърдения (хипотези), които при това да са проверими (т.е. да се поддават на фалшификация) – от една страна и от друга да имат качеството прогностичност. На практика става дума за въвеждането на абстрактен модел, който може да бъде метрифициран, така че да е емпирично проверим. Това е задачата на бъдещите изследвания по проблематиката на икономическата конституция.

Бележки:

[1] Понятието „икономическа конституция“ често се синонимизира със „стопанска конституция“. Причина за това са възможните преводи на оригиналното „Wirtschaftsverfassung“ (герм.), т.е. и като „стопанска“, и като „икономическа“. В определени случаи тази синонимизация е легитимна, но доколкото в настоящия труд категорично се отстоява позицията за съществената понятийна разлика (Миркович, 2009), то авторите предпочитания са към термина „икономическа конституция“. Интересна интерпретация по понятийната натовареност на термините „икономика, стопанство, социален“ може да се види в „Паричният ред“ (Неновски, 2007).

[2] Charles A. Beard (1874 - 1948) – американски историк, един от основателите на икономическото направление в историографията на САЩ. В икономическата доктрина е възприеман като „първопроходец“ в направлението на икономическото изследване на конституцията (в частност на САЩ) (Posner, 1987).

[3] Например – още в 1768 г., Фр. Кене в своя труд "Physiocrate ou constitution naturelle du Gouvernement le plus avantadeux an genre human", реферира общественото възпроизводство с определени равновесни пропорции между веществените и стойностните елементи на производството. В този смисъл е и неговата „естествена конституция“ (constitution naturelle). В съвременни терминологични измерения въпросната „естествена конституция“ е формализация на съществените икономически (и в частност – производствени) отношения (Миркович, 2016).

Референции:

- Беев, Ив., (2018), За демаркацията и синтеза между политическата икономия и икономикса“, Научни трудове на УНСС, кн. 3, с. 339-349.
- (Beev, Iv., 2018, Za demarkatsiyata i sinteza mezhdu politicheskata ikonomia i ikonomiksa, Nauchni trudowe na UNSS, vol.3, pp. 339-349)
- Беев, Ив., (2017), Икономическа конституция. Функционална и фактическа, ИК – УНСС, София.
- (Beev, Iv., 2017, Ikonomicheska konstitutsia. Funktsionalna i fakticheska, IK-UNSS, Sofia)
- Беев, Ив., (2017), Икономическа теория за конституцията: англо-американска школа, сп. Икономическа мисъл, кн. 3, с. 131-152.
- (Beev, Iv., 2017, Ikonomicheska teoria za konstitutsiyata: anglo-amerikanska shkola, Ikonomicheska misal, vol. 3, pp.131-152)
- Беев, Ив., (2017), Икономическа теория за конституцията: ордолиберална школа, сп. Икономическа мисъл, кн. 4, с.108-124.
- (Beev, Iv., 2017, Ikonomicheska teoria za konstitutsiyata: ordoliberalna shkola, Ikonomicheska misal, vol. 4, pp.108-124)
- Миркович, К., (2009), Стопанство и икономика, УИ-Стопанство, София.
- (Mirkovich, K (2009), Stopanstvo i ikonomika, Stopanstvo, Sofia)
- Неновски, Н., (2007), Паричният ред, Сиела, София.
- (Nenovski, N., (2007), Parichnia red, Siela, Sofia)
- Ойкен, В. (2001), Основи на националната икономия (1939), ЛИК, София.
- (Eucken, V., 2001, Osnovi na natsioanalnata ikonomia, LIK, Sofia)
- Beard, Ch., (1925), An Economic Interpretation of the U.S. Constitution, The Macmillan Company, New York.
- Cruz, J., (2002), Between Competition and Free Movement: The Economic Constitutional Law of the European Community, Hart Publishing, London.
- McKenzie, R., (1984), Constitutional Economics, Lexington Books, Lexington.
- Nörr, K., (1994), Economic Constitution: On the Roots of a Legal Concept, Journal of Law and Religion, vol. 11, no. 1, pp. 343-354.
- Peacock, A., Willgerod, H. (1989), Germany's Social Market Economy: Origins and Evolution, Palgrave Macmillan, London.
- Posner, A., (1987), The Constitution as an Economic Document, Law Review, vol. 56:4, pp. 4-38, Chicago.
- Vanberg, V., (2011), The Freiburg School: Walter Eucken and Ordoliberalism, Freiburg Discussionpapers on Constitutional Economics, v. 4, pp.1-27.
- Миркович, К., (2016), Енциклопедия на икономическата система, достъпна на: <http://kamenmirkovich.com/> (последен преглед: 12 септември 2018г.).
- Mirkovich, K., (2016), Entsiklopedia na ikonomicheskata sistema, available at: <http://kamenmirkovich.com/> (accessed: 12 September 2018)

ИКОНОМИЧЕСКАТА КОНСТИТУЦИЯ: ОТ ИДЕЯ КЪМ ДОКТРИНА

Резюме

Настоящото изследване проследява развитието на идеята за „икономическа конституция“: от зараждането ѝ – до съвременното ѝ състояние. Въведена е обща и абстрактно формулирана дефиниция на понятието за „икономическа конституция“. Добавени са инфраструктурни елементи, присъщо необходими за изграждането на доктрина. Така е очертана перспективата пред развитието на идеята за икономическа конституция: от понятие към доктрина. С други думи – настоящото изследване въвежда няколко от съществените елементи на една възможна теория за „икономическата конституция“, но само по себе си не представлява такава теория.

Ключови думи: икономическа конституция, икономически детерминизъм, методологически индивидуализъм

JEL: H0

THE ECONOMIC CONSTITUTION: FROM IDEA TO DOCTRINE

Ivailo Beev*

Abstract

The present study follows the development of the concept of "economic constitution": from its origination to its present state. A general and abstract definition of the term "economic constitution" has been introduced. Infrastructure elements indispensable for building a doctrine have been added. This outlines the prospect of developing the idea of an economic constitution: from concept to doctrine. In other words, the present study introduces several of the essential elements of a possible theory of the "economic constitution", but in itself is not completely theory.

Key words: economic constitution, economic determinism, methodological individualism

JEL: H0

* Ivailo Beev, PhD, Assist. Prof., Department of Economics, University of National and World Economy, email: ibeev@unwe.bg